

5. Jazykové a komunikační bariéry žáků

Mgr. Mária Bořkovcová

Jazyková bariéra žáků, kteří nedostatečně ovládají vyučovací jazyk, může proces jejich vzdělávání zásadně ztížit. Nejenže tito žáci méně rozumějí probíranému učivu, ale také se hůře orientují ve školním prostředí a jsou zranitelnější v kolektivu, pokud vztahy mezi dětmi nejsou ideální. A pokud navíc patří k menšině, vůči níž jsou u většinové společnosti rozšířeny antagonistické postoje, bývají také jejich jazyková specifika nahlížena kriticky.

Nejsilnější jazykovou bariéru mají **žáci z cizojazyčného prostředí** (z rodin s odlišným mateřským jazykem), obzvláště pokud se do Česka rodina dítěte přistěhovala nedávno anebo je škola pro dítě prvním místem, kde má samo komunikovat jen v novém jazyce. Poměrně silná může být také jazyková bariéra u žáků komunikující **specifickou variantou češtiny – romským etnolektem češtiny** – a u žáků, jejichž **horší slovní zásoba** vzniká v důsledku sociálního postavení a nízké vzdělanosti úrovně rodiny.

Odhaduje se, že žáků s odlišným mateřským jazykem je v současnosti v Česku více než třicet tisíc. Děti hovořících romským etnolektem češtiny je podobný počet anebo trochu více. Vůbec nejpočetnější skupinu tvoří děti s omezenou slovní zásobou jako důsledkem sociálního postavení a vzdělanostní úrovně jejich rodin. Do této skupiny patří velmi často i mluvčí etnolektu, celkem jich je však odhadem dvakrát více.

Odstranit jazykovou bariéru žáka je práce na delší čas. Od pedagoga vyžaduje, aby dítě učil vyučovacímu jazyku a zároveň v něm žáka také vyučoval. K tomu, aby si děti s odlišným mateřským jazykem osvojily vyučovací jazyk, jsou přitom vhodné částečně odlišné metody než u dětí hovořících romským etnolektem češtiny a u dětí s málo rozvinutou slovní zásobou.

Žáky s odlišným mateřským jazykem (OMJ) především učíme novému jazyku včetně kompletní gramatiky, přičemž na začátku může mezi učitelem a žákem chybět jakýkoliv společný jazyk.

U žáků mluvících romským etnolektem češtiny a u žáků s omezenou slovní zásobou je situace pro základní komunikaci mnohem snazší. Zde je jazyková bariéra způsobena skutečností, že tito žáci rozumějí jenom omezeně nebo používají slova v posunutém významu nebo s emočním zabarvením, které čte zase jinak druhá strana. Z jistého hlediska je však problém etnolektních dětí a dětí s omezenou slovní zásobou dokonce větší. Kvůli své sociální izolaci totiž nejenže neznají slovní pojmenování pro mnohé skutečnosti, nýbrž neznají ani tyto životní skutečnosti jako takové, chybí jim s nimi zkušenost.

Diagram 5: Důvody jazykových bariér

Žáci s odlišným mateřským jazykem

Dítě s odlišným mateřským jazykem zažívá při nástupu do školy v novém prostředí zpravidla velký stres i kulturní šok. Pro jeho

úspěšný začátek je potřeba dobrá diagnostika jeho jazykové situace: do jaké míry umí česky, jak odlišný je jeho první jazyk, zda mají žák a učitel k dispozici další jazyky, kterými by se mohli provizorně dorozumět. Dítě s OMJ má být ve škole zaměstnáváno stejně intenzivně jako jeho spolužáci. Je ale třeba ukládat mu přiměřené těžké úkoly a přesvědčit se, že instrukcím porozumělo. Dítě s OMJ, stejně jako každé jiné dítě, potřebuje také zažívat úspěch, ať už ve výchovných předmětech, v matematice anebo ve slohu, který napíše v původním jazyce a on nebo učitel ho nechá přeložit. Je potřeba, aby žák s OMJ i jeho spolužáci měli alespoň krátkou zkušenost vzájemné komunikace bez jazykové bariéry – skrze tlumočníka, přeložené texty apod.

Především pro malé děti je osvědčená metoda přehrávání konverzací zaměřených na skutečnosti a fráze, s použitím gramatiky, kterou se dítě už naučilo. Doporučují se pomůcky: slovníčky, tabulky, překladače a práce s obrázky.

V současné době je k dispozici mnoho metodik, učebnic češtiny jako cizího jazyka, kurzů pro pedagogy vyučující žáky s OMJ. Doporučujeme především neziskovou organizaci Meta, o.p.s.

Žáci hovořící romským etnolektem češtiny

Jak již bylo řečeno, na rozdíl od dětí s OMJ, u dětí hovořících romským etnolektem češtiny se učitel může hned od začátku opřít o společný jazyk. Čeština je mateřtinou velké většiny romských dětí. V současnosti umí romsky jen zhruba třetina romských dětí, přičemž mnohé z nich se ji učí až jako druhý jazyk – od prarodičů, dalších příbuzných a jiných dětí, zatímco rodiče na ně mluvili také česky. Rovněž pro tyto děti tedy platí, že jejich mateřtinou je čeština. Problém těchto dětí při jejich vzdělávání tedy není v odlišné mateřtině, nýbrž v odlišné podobě češtiny, která se v některých romských rodinách a komunitách předává. Odborně se jí říká romský etnolekt češtiny.

Romský etnolekt češtiny je rozšířen zhruba u třetiny Romů v Česku. Děti hovořící romským etnolektem češtiny často jenom